

KAROL SIEMASZKO

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Polska

Kazimierz Wielki University, Bydgoszcz, Poland

e-mail: karol.siemaszko@ukw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-9241-7094>

Przestępczość na Ziemi Lubuskiej w pierwszych miesiącach po zakończeniu II wojny światowej w świetle materiałów sprawozdawczych prokuratury

Badanie przestępczości na Ziemiach odzyskanych w pierwszych powojennych miesiącach nie jest zadaniem łatwym, przede wszystkim ze względu na ograniczenia źródłowe, a także przypuszczalnie bardzo wysoką tzw. ciemną liczbę przestępstw. Brak sprawnie działających organów porządku publicznego i wymiaru sprawiedliwości w pierwszym powojennym okresie sprawiał, że trudno uchwycić rzeczywistą skalę powojennej przestępczości kryminalnej, a dane, jakimi dysponujemy, należy traktować jedynie jako wycinkowe. Niemniej wydaje się, że nie należy rezygnować z tego rodzaju badań, bowiem nawet jeśli mają one charakter fragmentaryczny, to stanowią ważne uzupełnienie naszej wiedzy na temat przestępczości i poziomu bezpieczeństwa ludności w pierwszych miesiącach po zakończeniu działań wojennych. W ten sposób należy postrzegać także cel niniejszego opracowania, jako uzupełnienie, a jednocześnie punkt wyjścia do szerszych badań na temat przestępczości powojennej na ziemiach zachodnich i północnych.

Badania nad historyczną przestępczością wpisują się w nurt kryminologii historycznej, starającej się przełożyć wyniki badań nad dawną przestępczością na współczesne praktyki, oraz stanowią próbę wyjaśnienia aktualnych zjawisk patologicznych przez pryzmat historycznych form przestępczości¹. Badania nad przestępczością

¹ K. Siemaszko, *Kryminologia historyczna jako kierunek badań nad przestępczością kryminalną*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, t. 72, nr 1, s. 248. Warto dodać, że nieco inną wizję krymi-

powojenną na tzw. ziemiach odzyskanych można także wpisać w szerszy kontekst badań na patologicznymi zachowaniami społecznymi na obszarach dotkniętych wojną, masową migracją i związanym z nią rozpadem więzi społecznych.

Zakończenie II wojny światowej wiązało się ze zmianą granic Polski. W zamian za utracone na rzecz ZSRR województwa wschodnie Polsce przyznano wschodnie obszary Niemiec, a więc Warmię, Mazury, Pomorze, wschodnią część Brandenburgii oraz Śląsk. Na obszarach przyłączonych do państwa polskiego w 1945 r. doszło także do niemal całkowitej wymiany ludności.

Warto zauważyć, że pojęcie ziemi lubuskiej przed II wojną światową miało zupełnie inne znaczenie, odnosiło się bowiem do średniowiecznej ziemi ze stolicą w Lubuszu położonym po zachodniej stronie Odry, a więc także współcześnie na terytorium Niemiec. Po II wojnie światowej nastąpiła zmiana znaczenia tego terminu i mianem Ziemi Lubuskiej, przede wszystkim za sprawą naukowców z Instytutu Zachodniego w Poznaniu, zaczęto określać obszar leżący między Wielkopolską, Dolnym Śląskiem i Pomorzem Zachodnim². Wcześniej terytorium to stanowiło północne rubieże pruskiej prowincji Dolny Śląsk, wschodnią część prowincji Brandenburgia i niemal całą istniejącą do 1938 r. Marchię Graniczną Poznańsko-Zachodniopruską ze stolicą w Pile.

Zagadnienia związane z przestępczością kryminalną na Ziemiach Zachodnich omówił Karol Siemaszko w monografii pt. *Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych na tzw. Ziemiach Odzyskanych w świetle orzecznictwa sądów okręgowych w Zielonej Górze i Głogowie z siedzibą w Nowej Soli w latach 1945–1950*³. Autor ten zajmował się kwestią zabójstw w świetle orzecznictwa Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim⁴. Wątki przestępczości powojennej podjął również Marcin Zaremba w monografii *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*⁵. Kwestie związane z bezpieczeństwem i przestępczością na obszarze Ziemi Lubuskiej były poruszane także w drobniejszych pracach, choćby w artykule Dariusza Rymara *Banda terrorystyczno-rabunkowa, oddział konspiracyjny czy grupa kłusownicza? Na tropach mordu przy drodze*⁶. Autor omówił w nim

nologii historycznej przedstawiają D. Churchill, H. Yeomans, I. Channing. Autorzy ci wskazują, że kryminologii historycznej nie należy traktować jako subdyscypliny kryminologii. Por. D. Churchill, H. Yeomans, I. Channing, *Historical Criminology*, London – New York 2022, s. 150.

² B. Burda, M. Szymczak (red.), *Dziedzictwo Ziemi Lubuskiej. Dzieje i kultura*, Zielona Góra 2023, s. 11.

³ K. Siemaszko, *Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych na tzw. Ziemiach Odzyskanych w świetle orzecznictwa sądów okręgowych w Zielonej Górze i Głogowie z siedzibą w Nowej Soli w latach 1945–1950*, Bydgoszcz 2022.

⁴ K. Siemaszko, *Przestępstwo zabójstwa w świetle wybranych orzeczeń Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim (1945–1950)*, „International Journal of Legal Studies” 2022, nr 1, s. 95–105.

⁵ M. Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*, Kraków 2012.

⁶ D.A. Rymar, *Banda terrorystyczno-rabunkowa, oddział konspiracyjny czy grupa kłusownicza. Na tropach mordu przy drodze* [w:] Z. Czarnuch, D.A. Rymar (red.), *Niebezpieczne drogi i podejrzani młynarze*, Gorzów Wielkopolski 2000, s. 61–87.

przypadek zabójstwa dwóch milicjantów w gminie Santok koło Gorzowa Wielkopolskiego. Warto podkreślić, że również przestępczość żołnierzy Armii Czerwonej na Środkowym Nadodrzu była ostatnio przedmiotem badań historyków i historyków prawa. Zagadnieniem tym zajmowali się Dariusz Rymar⁷ i Maciej Kościuszko w monografii *Armia Czerwona w Wielkopolsce w latach 1945–1946 w świetle dokumentów polskiej administracji*⁸ oraz Karol Siemaszko⁹.

O ile wspomniany wyżej Kościuszko podjął w swojej pracy zagadnienie przestępczości w świetle dokumentów pochodzących od organów administracji, to dotychczas w literaturze nie podejmowano problematyki przestępczości powojennej w świetle dokumentów proveniencji prokuratorskiej. Zagadnienie to wydaje się interesujące choćby w kontekście sposobu relacjonowania przez prokuraturę o przestępczości, w tym przestępczości żołnierzy Armii Czerwonej na Ziemi Lubuskiej.

Przedmiotem badań były przede wszystkim sprawozdania miesięczne z lat 1945–1946 prokuratur sądów okręgowych w Zielonej Górze, Gorzowie Wielkopolskim i Głogowie z siedzibą w Nowej Soli, przesyłane do Ministerstwa Sprawiedliwości. Prokuratura Sądu Okręgowego w Zielonej Górze obejmowała swoją właściwością terytorialną południowo-centralną część obszaru Ziemi Lubuskiej, natomiast obszar właściwości prokuratury gorzowskiej sięgał od Międzyrzecza po Piłę. Prokuratura Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli obejmowała natomiast południową część współczesnego województwa lubuskiego i północną dolnośląskiego.

Pierwsze sprawozdania lubuskich prokuratur trafiły do Ministerstwa Sprawiedliwości prawdopodobnie w grudniu 1945 r. i odnosiły się do listopada tego roku. W treści sprawozdań interesującą część stanowią informacje dotyczące stanu bezpieczeństwa na obszarze właściwości terytorialnej poszczególnych jednostek. W sprawozdaniach z końca 1945 r. może budzić zdziwienie bezpośredniość w relacjonowaniu sytuacji na Środkowym Nadodrzu. Nie znajdujemy tu jeszcze charakterystycznych dla późniejszych sprawozdań organów władzy publicznej przejawów autocenzury.

Władysław Morkowski, pełniący obowiązki prokuratora Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, wskazywał bowiem, że w listopadzie 1945 r. stan bezpieczeństwa na obszarze powiatów zielonogórskiego, krośnieńskiego, gubińskiego, sulechowsko-

⁷ D. Rymar, *Przestępstwa żołnierzy sowieckich na terenie miasta i powiatu Gorzów Wielkopolski wobec polskich osadników w latach 1945–1946 w świetle akt polskiej administracji – próba bilansu*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2023, nr 38, s. 296–316.

⁸ M. Kościuszko, *Armia Czerwona w Wielkopolsce w latach 1945–1946 w świetle dokumentów polskiej administracji*, Poznań – Warszawa 2023.

⁹ K. Siemaszko, *Przestępstwa popełnione przez żołnierzy Armii Czerwonej na Środkowym Nadodrzu po zakończeniu II wojny światowej (1945–1946) w świetle repertoriów Prokuratury Sądu Okręgowego w Zielonej Górze*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2022, t. 21, nr 2, s. 269–285.

-sulęcińskiego był bardzo zły¹⁰. Wskazał ponadto, że „na terenie miasta Zielonej-góry [tak w oryginale – K.S.] stałe napady rabunkowe i zabójstwa dokonywane [są] w większości wypadków przez maruderów wojsk radzieckich. Częste są również wypadki zgwałceń połączone z zabójstwem ofiar”¹¹. W sprawozdaniu tym podano, że w listopadzie 1945 r. do prokuratury trafiły zgłoszenia 46 spraw o rozbój, 20 kradzieży, a także 6 zabójstw i 6 zgwałceń. Sprawozdanie za ostatni miesiąc 1945 r. miało już nieco mniej alarmistyczny wydźwięk. Prokurator Morkowski wskazywał, że stan bezpieczeństwa uległ pewnej poprawie i w jego ocenie „należy to przypisać zmniejszeniu się liczby maruderów”¹². Tym razem w sprawozdaniu sformułowanie „maruderzy” nie odnosi się więc wprost do żołnierzy Armii Czerwonej, lecz ma charakter ogólnego stwierdzenia. Prawdopodobnie był to świadomy zabieg autocenzorski raportującego prokuratora.

W wypadku Prokuratury Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli dysponujemy sprawozdaniami już za sierpień 1945 r. Pełniący obowiązki prokuratora sądu okręgowego Wacław Jabłokow¹³ wskazał, że najczęstszym przestępstwem popełnianym w sierpniu 1945 r. na obszarze właściwości głogowskiej prokuratury była kradzież¹⁴. Bez wątplenia są to dane szcątkowe, gdyż znaczna część przestępczości przeciwko mieniu latem 1945 r. nie była odnotowywana przez organy porządku publicznego ze względu na ich organizacyjną słabość.

We wrześniowym sprawozdaniu pojawia się informacja o 20 zarejestrowanych kradzieżach, 5 przestępstwach z art. 262 k.k. z 1932 r.¹⁵, 4 zabójstwach i 11 przestępstwach związanych z nielegalnym gorzelnictwem¹⁶. Jednocześnie głogowski prokurator wskazał, że istotnym praktycznym problemem w zwalczaniu przestępczości na Ziemiach Odzyskanych pozostaje brak ustawowej definicji szabru. Warto dodać, że przestępstwo szabru pojawiło się dopiero w dekreście z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa. Niemniej działanie sprawców ułatwiał fakt, że wywóz mienia ruchomego z ziem

¹⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Apelacja poznańska. Prokuratura Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, sygn. akt 285/8457.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ W. Jabłokow (1891–1956) był doświadczonym sędzią i prokuratorem. Przed II wojną światową pracował jako wiceprokurator Sądu Okręgowego w Siedlcach, później jako sędzia śledczy w Siedlcach, w 1931 r. delegowany jako p.o. sędziego okręgowego do Sądu Okręgowego w Siedlcach. Por. Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości, 1929, nr 21, s. 187; 1931, nr 24, s. 191; Wacław Jabłokow [w:] W. Okniński, D. Sowińska (red.), *Sędziowie i prokuratorzy siedleckiego okręgu sądowego w latach 1917–1950*, Siedlce 2013, s. 38.

¹⁴ AAN, Apelacja wrocławska. Prokuratura Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli, sygn. akt 9021.

¹⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571).

¹⁶ Ibidem.

zachodnich pozostawał dość długo w zasadzie bezkarny. Działo się tak, gdyż przepis wspomnianego wyżej dekretu przewidujący penalizację takiego zachowania był przepisem blankietowym. Wymagał wydania przez ministra sprawiedliwości odpowiedniego rozporządzenia zawierającego listę ruchomości, których wywóz z Ziemi Zachodnich i Północnych jest zakazany¹⁷. Nastąpiło to dopiero w lutym 1946 r.¹⁸ Szaber był bez wątpienia jednym z największych problemów dotyczących ziem zachodnich, prowadził do dewastacji opuszczonych przez wysiedlanych Niemców nieruchomości, znacznie utrudniając „nowy początek” przybywającym na Ziemię Odzyskane przesiedleńcom i osadnikom¹⁹.

W sprawozdaniu październikowym głogowskiej prokuratury odnotowano już 7 zabójstw, 11 kradzieży i 3 przestępstwa z art. 262 k.k. W listopadzie 1945 r. nadal w okręgu głogowskiej prokuratury utrzymywał się wysoki poziom zabójstw. Odnotowano ich 9, podobnie rosła liczba kradzieży oraz przestępstw związanych z nielegalnym gorzelnictwem. W grudniu 1945 r. wśród najczęściej popełnianych przestępstw w okręgu głogowskiej prokuratury znów dominowały kradzieże, zabójstwa i nielegalne gorzelnictwo, a także przestępstwa urzędnicze.

Podobnie wyglądały sprawozdania przesyłane do Ministerstwa Sprawiedliwości przez Władysława Rajcę, pełniącego obowiązki prokuratora Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim. Według danych za listopad 1945 r. w okręgu gorzowskiego sądu stan bezpieczeństwa oceniano jako niezadowalający. Wśród najczęściej popełnianych przestępstw wskazano 35 kradzieży, 19 rozbojów, 15 przywłaszczeń mienia, 24 przestępstwa z art. 286 § 2 k.k. z 1932 r. i 11 z art. 286 § 1 k.k. z 1932 r., a także aż 27 zabójstw i 18 samobójstw lub nieszczęśliwych wypadków ze skutkiem śmiertelnym²⁰. Stosunkowo wysoka liczba zabójstw utrzymała się w okręgu gorzowskiej prokuratury także w grudniu 1945 r. W ostatnim miesiącu tego roku prokuratura ta odnotowała bowiem 10 zabójstw oraz 20 samobójstw lub zgonów będących wynikiem nieszczęśliwego wypadku.

¹⁷ K. Siemaszko, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 51.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Ziem Odzyskanych z dnia 17 lutego 1948 r. w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych (Dz.U. Nr 11, poz. 82), zmienione rozporządzeniem Ministra Ziem Odzyskanych z dnia 14 września 1948 r. o zmianie rozporządzenia z dnia 17 lutego 1948 r. w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych (Dz.U. Nr 49, poz. 375) zostało zastąpione rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 1951 r. w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych (Dz.U. Nr 2, poz. 11) ograniczającym wspomniany zakaz tylko do poniemieckich maszyn, urządzeń i narzędzi technicznych, które nie były w posiadaniu jednostek gospodarki społecznej lub nadawały się do innych celów niż wyłączne zastosowanie w gospodarstwie domowym. Całkowite uchylenie ograniczeń związanych z wywozem ruchomości z obszarów Ziem Odzyskanych nastąpiło wraz z wejściem w życie nowego k.k. z 1969 r.

¹⁹ K. Ćwiek-Rogalska, *Ziemie. Historie odzyskiwania i utraty*, Warszawa 2024, s. 107–108.

²⁰ AAN, Apelacja poznańska. Prokuratura Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim, sygn. 8445.

Analizując dane pochodzące ze sprawozdań gorzowskiej prokuratury, należy pamiętać, że obejmowała ona swoją właściwością bardzo duży obszar, sięgający od Międzyrzecza aż do Trzcianki i Piły. Bez wątpienia był to jeden z większych terytorialnie okręgów w kraju, stąd zapewne liczba przestępstw odnotowanych przez prokuraturę była wyższa niż w innych okręgach Ziemi Lubuskiej.

Tabela 1. Przestępczość za okres listopad–grudzień 1945 r.

	Prokuratura SO Gorzów Wlkp.		Prokuratura SO Zielona Góra		Prokuratura SO Głogów z siedzibą w Nowej Soli		Łącznie obszar Ziemi Lubuskiej
	listopad	grudzień	listopad	grudzień	listopad	grudzień	
Rozbój	19	8	46	27	28	bd.	128
Zabójstwo	27	10	6	5	9	9	66
Kradzież	35	15	20	22	bd.	17	109
Zgwałcenie	5	bd.	6	2	bd.	bd.	13

Źródło: opracowanie własne.

Zestawiając dane ze wszystkich trzech lubuskich okręgów, należy więc zauważyć, że według danych proveniencji prokuratorskiej najczęściej popełniano przestępstwa przeciwko mieniu (głównie kradzieże i rozboje). Zwraca jednak uwagę wysoka liczba zabójstw – tylko w ciągu dwóch ostatnich miesięcy 1945 r. na obszarze Ziemi Lubuskiej dokonano łącznie co najmniej 66 zabójstw. Już sam ten fakt pozwala stwierdzić, że bezpieczeństwo obywateli było wówczas poważnie zagrożone. Źródłem tak wysokiej liczby zabójstw należy szukać w powojennej demoralizacji i braku poszanowania życia ludzkiego, będących konsekwencją trudnych wojennych doświadczeń całego społeczeństwa²¹. Należy podkreślić, że według statystyk milicyjnych w 1945 r. popełniono na terenie całego kraju ponad 8 tysięcy zabójstw²². Średnio na 100 tysięcy mieszkańców popełniano zatem w Polsce w 1945 r. 35 zabójstw²³. Na całej Ziemi Lubuskiej odsetek ten był przypuszczalnie wyższy, mając na względzie przywołane powyżej dane. Warto dodać, że w 1946 r. odnotowano spadek liczby zabójstw w kraju do 463, przy czym otwarte pozostaje pytanie o wiarygodność statystyk i ciemną liczbę przestępstw²⁴. Trzeba też pamiętać, że przestępstwa, w tym zabójstwa dokonywane przez żołnierzy Armii Czerwonej, nie były ścigane przez polskie instytucje

²¹ M. Zaremba, *Wielka trwoga...*, s. 124–125.

²² P. Majer, *Przestępczość w Polsce w latach 1944–1956. Próba zestawień sumarycznych na podstawie materiałów własnych aparatu policyjnego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2019, t. 71, z. 2, s. 62.

²³ Ibidem, s. 63.

²⁴ *Problem statystyki*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, nr 2, s. 4.

porządku i bezpieczeństwa publicznego, lecz przekazywano je właściwym organom Armii Czerwonej²⁵.

Warto również odnotować, iż prokuratura gorzowska w swoich sprawozdaniach wskazywała kategorię „samobójstwa lub zgony w wyniku nieszczęśliwego wypadku”. Bez wątplenia kryły się w niej także przypadki, w których nie udało się jednoznacznie ustalić, iż pokrzywdzony był ofiarą zabójstwa. Oprócz tego należy założyć, że pewna liczba zabójstw mieściła się w ciemnej liczbie przestępstw, a ich zgłoszenie nigdy nie dotarło do organów ścigania.

Interesująco prezentuje się także porównanie danych raportowanych przez prokuratury zielonogórską i gorzowską oraz danych zawartych w sprawozdaniach Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Poznaniu, zebranych z całego obszaru ówczesnego województwa poznańskiego. O ile w dwóch ostatnich miesiącach 1945 r. w okręgach obu tych prokuratur zgłoszono 48 zabójstw, o tyle według danych milicyjnych w tym samym okresie w całym ówczesnym województwie poznańskim zgłoszono 64 zabójstwa, a Milicja aresztowała w związku z popełnieniem tych przestępstw łącznie 80 osób²⁶. Z powyższego zestawienia wynika, że znaczna część zabójstw w województwie poznańskim była dokonywana w części województwa stanowiącej Ziemię Lubuską, a więc włączonej w granice państwa polskiego po II wojnie światowej.

Wśród najczęściej popełnianych przestępstw w raportach prokuratury głogowskiej wskazywano także nielegalne gorzelnictwo. We wrześniu i październiku 1945 r., a więc w początkach działalności prokuratury, odnotowano po 11 przypadków potajmnego gorzelnictwa, w listopadzie 1945 r. ujawniono 17 przypadków tego przestępstwa, a w grudniu – 5²⁷. Prokuratura na ziemiach zachodnich koncentrowała się więc niemal od początku nie tylko na ściganiu przestępstw zagrażających życiu, zdrowiu i mieniu obywateli, ale także godzących w interesy fiskalne państwa. Tak bowiem należy traktować przestępstwo nielegalnego gorzelnictwa.

Warto odnotować, że niepewność dotycząca statusu prawnego Ziem Odzyskanych oraz skomplikowana sytuacja społeczna na tym obszarze była także powodem wątpliwości pracujących w tym regionie prokuratorów. W odpowiedzi na znajdujące się w kwestionariuszu sprawozdania pytanie, czy w związku z praktyką prokuratorską pojawiły się jakieś wątpliwości, prokurator Wacław Jabłokow wskazywał, że w systemie prawa karnego brakuje definicji szabru oraz że nie określono, jakie ruchomości i w jakiej liczbie mogą znajdować się w posiadaniu przebywających

²⁵ K. Siemaszko, *Przestępstwa popełnione przez żołnierzy...*, s. 273.

²⁶ M. Kościuszko, *Armia Czerwona w Wielkopolsce...*, s. 267–270.

²⁷ AAN, Apelacja wrocławska. Okręg Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli. Prokuratura Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli. Organizacja i działalność w 1945 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe, sygn. akt 9021.

jeszcze na Ziemiach Zachodnich Niemców²⁸. Wątpliwość ta była podnoszona przez prokuratora Jabłokowa również w kolejnych sprawozdaniach.

W styczniu 1946 r. wśród 10 najczęściej występujących przestępstw w okręgu prokuratury Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli nie odnotowano zabójstw, wskazano natomiast m.in. 13 kradzieży rozbójniczych, 3 przestępstwa urzędnicze i 5 przestępstw potajemnego gorzelnictwa²⁹. Zabójstwa wśród 10 najczęściej popełnianych w okręgu głogowskim przestępstw pojawiają się ponownie w marcu 1946 r., wówczas odnotowano ich 9. Obok zabójstw wymieniono także kradzieże i nielegalne gorzelnictwo. W kwietniu 1946 r. odnotowano jako najczęściej popełniane przestępstwa: 40 kradzieży, 10 rozbojów, 14 przestępstw urzędniczych i 55 przestępstw nielegalnego gorzelnictwa. Warto podkreślić, że w wypadku przestępstwa nielegalnego pędzenia alkoholu odnotowano znaczący wzrost tego rodzaju spraw, co zapewne było spowodowane podjęciem przez organy ścigania zakrojonej na szerszą skalę akcji wykrywania i ścigania tych przestępstw. Warto dodać, że w maju 1946 r. odnotowano jeszcze większą liczbę wykrytych przestępstw nielegalnego gorzelnictwa na terenie okręgu głogowskiej prokuratury – aż 68 spraw³⁰.

Pierwsze półrocze 1946 r. nie należało do spokojnych także w okręgu prokuratury Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim. Wciąż utrzymywał się na tym obszarze wysoki odsetek zabójstw. W styczniu 1946 r. odnotowano bowiem 15 zgłoszonych zabójstw oraz 27 przypadków samobójstw bądź zgonów będących wynikiem nieszczęśliwego wypadku³¹. Ponadto odnotowano 35 rozbojów, 10 zgwałceń, 10 przypadków kradzieży i 30 potajemnego gorzelnictwa. Po raz pierwszy w styczniu 1946 r. w sprawozdaniu gorzowskiej prokuratury pojawia się informacja o przestępstwach przewidywanych przez dekret z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa³². Wśród 10 najczęściej popełnianych w okręgu przestępstw znalazło się 65 przypadków popełnienia typu czynu zabronionego, którego znamiona przewidziano w art. 29 tego dekretu, a więc przestępstwo przywłaszczenia cudzego mienia ruchomego pozbawionego należytej opieki w związku z wojną. W lutym 1946 r. nadal utrzy-

²⁸ Ibidem.

²⁹ AAN, Apelacja wrocławska. Okręg Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli. Prokuratura Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli. Organizacja i działalność w 1946 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe, sygn. akt 9022.

³⁰ Ibidem.

³¹ AAN, Apelacja poznańska. Okręg Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp. Prokuratura Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp. Organizacja i działalność w 1946 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe, sygn. akt 8446.

³² Dekret z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa (Dz.U. Nr 53, poz. 300). W niniejszym artykule dla tego dekretu przyjęto określenie „pierwsza wersja m.k.k.” dla odróżnienia go od późniejszego dekretu z 13 czerwca 1946 r. o tym samym tytule, powszechnie zwanego małym kodeksem karnym (Dz.U. Nr 30, poz. 192).

mywał się w okręgu gorzowskim wysoki odsetek zabójstw. Odnotowano bowiem 12 przypadków tych przestępstw, a także 42 przypadki samobójstw bądź zgonów będących wynikiem nieszczęśliwego wypadku. Warto podkreślić, że w przypadku zdarzeń tej ostatniej kategorii odnotowano znaczący wzrost względem stycznia 1946 r. W lutym 1946 r. znacznie wzrosła też liczba odnotowanych kradzieży – do 50. Ponadto zgłoszono 24 rozboje, 33 przywłaszczenia, 10 podpażeń, 11 zgwałceń, 54 przypadki potajemnego gorzelnictwa oraz 79 przypadków popełnienia przestępstwa z art. 29 pierwszej wersji m.k.k.

W marcu 1946 r. odnotowano w okręgu gorzowskim spadek liczby zabójstw. Zgłoszono bowiem tylko 6 przypadków popełnienia tego przestępstwa. Zmniejszyła się także znacząco liczba samobójstw bądź zgonów będących następstwem nieszczęśliwego wypadku. W sprawozdaniu miesięcznym do Ministerstwa Sprawiedliwości wskazano ich tylko 14. Zdecydowanie na plan pierwszy wśród przestępstw popełnianych w okręgu gorzowskim wysunęła się kradzież – odnotowano 69 przypadków tego przestępstwa. Ponadto w marcu zgłoszono 20 rozbojów, 28 przywłaszczeń, 10 podpażeń, 12 zgwałceń, 38 przestępstw z art. 29 pierwszej wersji m.k.k. i 39 przypadków potajemnego gorzelnictwa.

Kwiecień 1946 r. przyniósł nieznaczny wzrost zabójstw, w tym miesiącu odnotowano ich 8, jednak w wypadku liczby samobójstw i zgonów traktowanych jako nieszczęśliwy wypadek wzrost w stosunku do marca 1946 r. był wyraźniejszy. W kwietniu 1946 r. odnotowano bowiem 22 przypadki takich zdarzeń. Wśród pozostałych przestępstw dominowała kradzież (55 przypadków), rozboje (23 przypadki) i potajemne gorzelnictwo (42 przypadki). Spadła za to liczba zgwałceń – odnotowano 4 przypadki popełnienia tego przestępstwa.

W maju 1946 r. po raz kolejny odnotowano w okręgu gorzowskim wzrost liczby zabójstw i samobójstw bądź zgonów będących następstwem nieszczęśliwych wypadków. Było ich odpowiednio 13 i 25. Wśród pozostałych przestępstw dominowały kradzieże (74 przypadki), potajemne gorzelnictwo (67 przypadków) i przestępstwo z art. 29 pierwszej wersji m.k.k. z 16 listopada 1945 r. (66 przypadków). Warto zauważyć, iż w tym miesiącu na liście 10 najczęściej popełnianych przestępstw w okręgu gorzowskim nie znalazło się przestępstwo zgwałcenia. Podobnie prezentowała się statystyka przestępczości za czerwiec 1946 r. Nadal najczęściej popełnianym przestępstwem była kradzież. Po raz kolejny odnotowano także wzrost liczby zabójstw i samobójstw bądź zgonów w wyniku nieszczęśliwego wypadku. Było ich odpowiednio 23 i 25. Wśród najczęściej popełnianych przestępstw w czerwcu 1946 r. wymieniano także potajemne gorzelnictwo.

Podobnie wyglądały statystyki przestępczości za pierwsze półrocze 1946 r. w wypadku okręgu zielonogórskiego. Również na tym obszarze dominowały przestępstwa kradzieży, odnotowano ich 17, a także rozboju. W styczniu 1946 r. odnotowano m.in. 5 zgwałceń i 5 zabójstw. W lutym zgodnie ze sprawozdaniem

w okręgu zielonogórskim znów dominowały kradzieże i rozboje. Odnotowano także 5 zabójstw.

Marzec 1946 r. przyniósł w okręgu zielonogórskim wzrost kradzieży – do 39. Poza tym odnotowano m.in. popełnienie 4 zabójstw i 5 rozbojów. W kwietniu nadal dominującą pozycję wśród dziesięciu najczęściej popełnianych typów czynów zabronionych zajmowały kradzieże. Warto zauważyć, że w tym miesiącu odnotowano tylko jedno zabójstwo. W maju 1946 r. statystyka prezentowała się podobnie. Przyjęto informację o 30 kradzieżach, 5 rozbojach, 5 zabójstwach i aż 69 przestępstwach z art. 215 k.k. z 1932 r. W czerwcu odnotowano podobną liczbę kradzieży, spadła za to liczba przestępstw z art. 215 k.k. z 1932 r. W sprawozdaniu z tego miesiąca pojawia się także kategoria czynów polegających na nielegalnym przekroczeniu granicy.

Sporządzający sprawozdania podprokurator Władysław Morkowski, w przeciwieństwie do prokuratorów z Gorzowa i Głogowa, nieco szerzej opisywał stan bezpieczeństwa na podległym mu obszarze. W początkach 1946 r. wskazywał, że poziom bezpieczeństwa powoli, ale systematycznie rośnie, a znaczną przeszkodą w walce z przestępczością jest brak odpowiednio wykwalifikowanych kadr w Milicji Obywatelskiej, sprzętu kryminalistycznego oraz brak więzienia³³. Warto podkreślić, że problemy związane z należytym funkcjonowaniem Milicji występowały także w innych częściach województwa poznańskiego, przykładowo milicjanci z posterunków podległych Komendzie Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Gorzowie mieli nie przykładac się do należytego rejestrowania wypadków kradzieży, rabunków i innych przestępstw³⁴. W Poznaniu Milicja Obywatelska borykała się natomiast z problemami kadrowymi ze względu na niskie wynagrodzenia funkcjonariuszy i brak należytego umundurowania³⁵.

Prezentowane dane prokuratorskie stanowią oczywiście wycinek rzeczywistej skali przestępczości powojennej, niemniej wydaje się, że na ich podstawie można dostrzec pewne tendencje w dynamice przestępczości kryminalnej na obszarze Ziemi Lubuskiej. Warto pokreślić, że tylko w ciągu dwóch ostatnich miesięcy 1945 r. na całym obszarze właściwości terytorialnej trzech lubuskich prokuratur odnotowano 66 zabójstw, natomiast od stycznia do maja 1946 r. – 83 zabójstwa, zatem łącznie w okresie sześciu miesięcy, tj. od listopada 1945 r. do maja 1946 r., na obszarze od Piły po Głogów zgłoszono 149 zabójstw. Dane te z pewnością nie odzwierciedlają rzeczywistych rozmiarów przestępczości przeciwko życiu i zdrowiu, podobnie zresztą jak statystyki milicyjne z lat 1945–1946³⁶.

³³ AAN, Apelacja poznańska. Okręg Sądu Okręgowego w Zielonej Górze. Prokuratura Sądu Okręgowego w Zielonej Górze. Organizacja i działalność w 1947 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe, sygn. akt 8458.

³⁴ M. Kościuszko, *Armia Czerwona w Wielkopolsce...*, s. 135.

³⁵ Ibidem, s. 134–135.

³⁶ P. Majer, *Przestępczość w Polsce...*, s. 62.

Odnosząc się do danych dotyczących przestępstw przeciwko mieniu, pamiętać też należy, że dla zubożałego wojną społeczeństwa Ziemia Zachodnie jawiły się jako miejsce dające szansę na zdobycie cennych ruchomości, które mogły stać się później przedmiotem handlu. Dlatego nie budzi większych wątpliwości stwierdzenie, że kradzieże, rozboje i szaber były przestępstwami niemal powszechnymi i codziennymi, a prokuratorskie dane odzwierciedlały w jeszcze mniejszym stopniu rzeczywiste rozmiary tego rodzaju przestępczości, niż miało to miejsce w przypadku przestępstw zabójstwa.

Ziemia Zachodnie i stanowiąca ich część Ziemia Lubuska tuż po zakończeniu wojny były bez wątpienia miejscem niebezpiecznym, o bardzo wysokiej przestępczości, nawet jeśli uwzględnimy ogólny niski poziom bezpieczeństwa w kraju w pierwszych miesiącach po zakończeniu wojny. Wskazują na to nie tylko przytoczone wyżej dane, w tym wysoka liczba zabójstw, ale także publikowane statystyki³⁷. W tym kontekście z pewnym dystansem należy patrzeć na działania nowych komunistycznych władz polegające na zachęcaniu ludności zamieszkującej ziemię centralnej Polski do osiedlania się na ziemiach zachodnich i północnych, określanych w rządowej propagandzie nierzadko jako doskonale zagospodarowane i uprzemysłowione oraz stanowiące swoistą szansę cywilizacyjnego rozwoju³⁸.

BIBLIOGRAFIA

Archiwalia

- Archiwum Akt Nowych, Apelacja poznańska. Okręg Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp. Prokuratura Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp. Organizacja i działalność w 1946 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe, sygn. akt 8446.
- Archiwum Akt Nowych, Apelacja poznańska. Okręg Sądu Okręgowego w Zielonej Górze. Prokuratura Sądu Okręgowego w Zielonej Górze. Organizacja i działalność w 1947 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe, sygn. akt 8458.
- Archiwum Akt Nowych, Apelacja poznańska. Prokuratura Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim, sygn. 8445.
- Archiwum Akt Nowych, Apelacja poznańska. Prokuratura Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, sygn. akt 8457.
- Archiwum Akt Nowych, Apelacja wrocławska. Okręg Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli. Prokuratura Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli. Organizacja i działalność w 1945 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe, sygn. akt. 9021.

³⁷ *Problem...*, s. 3.

³⁸ R. Domke, *Propaganda dotycząca ziem zachodnich i północnych Polski w 1945 roku*, „Studia Zachodnie” 2008, nr 10, s. 76–77.

Archiwum Akt Nowych, Apelacja wrocławska. Okręg Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli. Prokuratura Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli. Organizacja i działalność w 1946 r. Miesięczne sprawozdania statystyczne i opisowe, sygn. akt 9022.

Akty normatywne

- Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. Nr 53, poz. 300).
- Rozporządzenie Ministra Ziem Odzyskanych z dnia 17 lutego 1948 r. w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych, zmienione rozporządzeniem Ministra Ziem Odzyskanych z dnia 14 września 1948 r. o zmianie rozporządzenia z dnia 17 lutego 1948 roku w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych (Dz.U. Nr 49, poz. 375).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 1951 r. w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych (Dz.U. Nr 2, poz. 11).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571).

Inne

- Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości, 1929, nr 21.
- Ruch Służbowy. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości, 1931, nr 24.

Opracowania

- Burda B., Szymczak M. (red.), *Dziedzictwo Ziemi Lubuskiej. Dzieje i kultura*, Zielona Góra 2023.
- Churchill D., Yeomans H., Channing I., *Historical Criminology*, London – New York 2022.
- Ćwiek-Rogalska K., *Ziemie. Historie odzyskiwania i utraty*, Warszawa 2024.
- Domke R., *Propaganda dotycząca ziem zachodnich i północnych Polski w 1945 roku*, „Studia Zachodnie” 2008, nr 10, s. 69–79.
- Kościuszko M., *Armia Czerwona w Wielkopolsce w latach 1945–1946 w świetle dokumentów polskiej administracji*, Poznań – Warszawa 2023.
- Majer P., *Przestępczość w Polsce w latach 1944–1956. Próba zestawień sumarycznych na podstawie materiałów własnych aparatu policyjnego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2019, t. 71, z. 2, s. 59–87.
- Problem statystyki*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, nr 2.
- Rymar D.A., *Banda terrorystyczno-rabunkowa, oddział konspiracyjny czy grupa kłusownicza. Na tropach mordu przy drodze* [w:] Z. Czarnuch, D.A. Rymar (red.), *Niebezpieczne drogi i podejrzani młynarze*, Gorzów Wielkopolski 2000, s. 61–87.

- Rymar D., *Przestępstwa żołnierzy sowieckich na terenie miasta i powiatu Gorzów Wielkopolski wobec polskich osadników w latach 1945–1946 w świetle akt polskiej administracji – próba bilansu*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2023, nr 38, s. 269–316.
- Siemaszko K., *Kryminologia historyczna jako kierunek badań nad przestępczością kryminalną*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, t. 72, nr 1, s. 241–251.
- Siemaszko K., *Przestępstwa popełnione przez żołnierzy Armii Czerwonej na Środkowym Nadodrzu po zakończeniu II wojny światowej (1945–1946) w świetle repertoriów Prokuratury Sądu Okręgowego w Zielonej Górze*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2022, t. 21, nr 2, s. 269–285.
- Siemaszko K., *Przestępstwo zabójstwa w świetle wybranych orzeczeń Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim (1945–1950)*, „International Journal of Legal Studies” 2022, nr 1, s. 95–105.
- Siemaszko K., *Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych na tzw. Ziemiach Odzyskanych w świetle orzecznictwa sądów okręgowych w Zielonej Górze i Głogowie z siedzibą w Nowej Soli w latach 1945–1950*, Bydgoszcz 2022.
- Wacław Jabłokow [w:] Okniński W., Sowińska D. (red.), *Sędziowie i prokuratorzy siedleckiego okręgu sądowego w latach 1917–1950*, Siedlce 2013.
- Zaremba M., *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*, Kraków 2012.

CRIME IN THE LUBUSZ LAND IN THE FIRST MONTHS
AFTER THE END OF WORLD WAR II
IN THE LIGHT OF THE PROSECUTOR'S OFFICE REPORTING MATERIALS

Abstract

The article is devoted to crime in the first months after the end of World War II in the light of prosecutorial provenance materials. The author analyses reports sent to the Ministry of Justice by the chief prosecutors of the District Courts in Gorzów Wielkopolski, Zielona Góra, and Głogów with headquarters in Nowa Sól. The author indicates that the Lubusz Land immediately after World War II was characterised by a low level of security, as indicated by the high percentage of murders and crimes against property.

Keywords: post-war criminality, Lubusz Land, prosecutor office